

DELITEV ODGOVORNOSTI ZA BLAGINJO STARIH LJUDI V BLAGINJSKEM TRIKOTNIKU: KVALITATIVNA ANALIZA DEMOKRATIČNEGA FORUMA**

Povzetek. Staranje prebivalstva je ena izmed glavnih strukturnih sprememb, ki zadevajo razvoj večine evropskih držav blaginje in tudi Slovenije. Pri tem so trendi sprememb sistemov blaginje zaradi različnih dejavnikov pogosto usmerjeni k umiku in zmanjšanju vloge držav ter večanju vloge drugih akterjev, kot sta trg in skupnost (družina in civilnodružbene organizacije) pri zagotavljanju blaginje. V članku analiziramo vlogo posameznih akterjev blaginjskega trikotnika – države, trga in skupnosti – pri oskrbi starih ljudi v okviru razvoja mešane blaginje v slovenskem sistemu blaginje. Članek se osredotoča na vprašanje, kakšen je pogled ljudi na vlogo posameznih akterjev blaginjskega trikotnika pri skrbi za stare ljudi v prihodnosti. Članek temelji na analizi diskusij demokratičnega foruma, v katerem so udeleženci razpravljali o prihodnosti in prednostnih nalogah države blaginje v Sloveniji v letu 2040. Na podlagi kvalitativne analize diskusij ugotavljamo, da udeleženci prepoznavajo zavezo za oskrbo starih ljudi predvsem kot temelječo na recipročnosti in potrebi. Kot prioriteto poudarjajo vlogo države, vloga trga je majhna, skupnost pa ima pomembno vlogo predvsem pri spodbujanju socialne vključenosti in zmanjšanju osamljenosti.

Ključni pojmi: *blaginja, blaginjski trikotnik, oskrba, stari ljudje, demokratični forum*

Uvod

Staranje prebivalstva je ena izmed glavnih strukturnih sprememb, ki zadevajo razvoj večine evropskih držav blaginje, med njimi je tudi Slovenija. Večina držav je reformirala pokojninske sisteme in implementirala nove

* Dr. Tatjana Rakar, docentka, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani, Slovenija; Dr. Maša Filipovič Hrast, izredna profesorica, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani, Slovenija.

** Izvirni znanstveni članek.

politike kot odgovor na povečano število upokojencev in povečane potrebe po skrbi za starejše. Te spremembe so se dogajale ob globalni gospodarski krizi, ki je Slovenijo po letu 2009 še posebej prizadela (Eurostat, 2018; UMAR, 2015). Tako demografski kot ekonomski izzivi so postavili v ospredje potrebo po reformah pokojninskega sistema in tudi vprašanje smeri razvoja sistemov oskrbe starih ljudi ter predvsem vloge, ki jo ima in jo bo imela država v prihodnje pri razvoju tega sistema, ter vloge drugih akterjev, tj. trga in skupnosti (družine in civilnodružbenih organizacij).

Izhajajoč iz konstruktivističnega pristopa in literature na tem področju (Beland, 2005) je proučevanje stališč ljudi do vprašanj in razvoja države blaginje ključnega pomena za razumevanje sprememb in smeri razvoja držav blaginje. Študije so pokazale, da so stališča in pogledi ljudi na prihodnji razvoj države blaginje pomembni za pojasnjevanje sprememb države blaginje (Svallfors, 2010; Béland, 2005), kar obravnavamo tudi v članku na podlagi analize stališč udeležencev demokratičnih forumov do medgeneracijske solidarnosti, skrbi za starejše in vloge različnih akterjev.

Vloga družine kot enega izmed akterjev pri zagotavljanju blaginje je in ostaja ena ključnih na mnogih področjih. Iz literature izhaja, da je medgeneracijska solidarnost v splošnem močno prisotna (glej Saraceno, 2008). Večji delež transferjev države blaginje gre od mlajših k starejšim generacijam, v zasebni sferi pa je ravno obratno – znotraj družin starejša generacija pogosteje namenja denarne transferje mlajši generaciji (Kohli in Albertini, 2007; Albertini et al., 2007), hkrati pa je družina eden ključnih akterjev za zagotavljanje oskrbe starejših (Saraceno, 2008; Hvalič Touzery, 2007, 2009; Hlebec et al., 2012). Medgeneracijska solidarnost je temelj tako meddružinskih odnosov kot tudi po drugi strani vzpostavljenih sistemov socialne varnosti (npr. pokojninski sistem 'pay-as you-go'). Raziskovanje pogledov in stališč ljudi do medgeneracijske solidarnosti v prihodnosti ter do vloge posameznih akterjev pri zagotavljanju blaginje starih je torej pomembno za identifikacijo potencialnih točk medgeneracijskega konflikta ali zmanjševanja medgeneracijske solidarnosti. Tako npr. premik od zgodnjega upokojevanja k aktivnem staranju, v povezavi s podaljševanjem delovne dobe (Bonoli in Palier, 2007; Boudiny, 2013; Ebbinghaus and Hofäcker, 2013), ter hkrati visok delež izdatkov države blaginje za starejšo populacijo lahko pomenita vir medgeneracijskih konfliktov (glej Tepe in Vanhuyse 2010; Busemeyer et al., 2009) ter hkrati željo po povečanju npr. posameznikove vloge in vloge trga pri zagotavljanju socialne varnosti (glej Taylor-Gooby et al., 2018a).

Namen članka je raziskati poglede in stališča ljudi v Sloveniji do medgeneracijske solidarnosti ter vloge in delitve odgovornosti različnih akterjev – tj. med posamezniki oz. starejšimi samimi, družino in širšo skupnostjo, trgom ter državo pri zagotavljanju kakovostne starosti v prihodnje. Pri tem je bila uporabljena metoda demokratičnih forumov (Taylor-Gooby in

dr., 2018a; Taylor-Gooby in dr., 2018b) na podlagi analize diskusij in argumentov med udeleženci forumov, ki so bili izvedeni jeseni 2015. Pridobljeni podatki nam omogočajo analizo pogledov ljudi na prihodnost slovenske države blaginje v povezavi z vprašanji staranja prebivalstva in zagotavljanja njihove blaginje. Pri tem nas zanima, katere probleme so izpostavili v povezavi z vprašanji medgeneracijske solidarnosti, ter način argumentacije s poudarkom na vprašanju delitve odgovornosti med posameznimi akterji blaginjskega trikotnika, kot so država, trg ter posameznik, družina in skupnost (s civilnodružbenimi organizacijami).

V članku najprej obravnavamo naraščajoče demografske pritiske in posledične spremembe sistemov blaginje. Pri tem se dotaknemo tudi vprašanj medgeneracijske solidarnosti, ki je del državnih sistemov in temelj pomoči starejšim v družini in skupnosti ter tudi način, da se vse večjemu deležu starejše populacije zagotovita oskrba in kakovostna starost. Sledi analiza politik in akterjev na področju skrbi za ostarele, predstavitev vloge, ki jo imajo v Sloveniji država, trg ter skupnost, in sicer tako z vidika oskrbe kot sprememb pokojninskega sistema. Osrednji del članka je kvalitativna analiza demokratičnih forumov glede vprašanj medgeneracijske solidarnosti ter delitve odgovornosti med različnimi akterji za zagotavljanje kakovosti življenja starejših ljudi. V sklepu razpravljamo, kako lahko med udeleženci izpostavljene problematike v prihodnosti vplivajo na razvoj sistema blaginje v Sloveniji.

Demografski trendi in spremembe blaginjskih sistemov

Med državami obstajajo pomembne in zgodovinsko pogojene institucionalne razlike v tem, kako pomembni so posamezni akterji pri zagotavljanju socialne varnosti in blaginje starih ljudi. Za liberalne režime blaginje je pomembnejša vloga trga, individualnih varčevalnih shem in zasebnih pokojninskih skladov, v državah konservativno korporativističnega tipa je npr. pomembna vloga socialnih zavarovanj, pri skrbi za stare pa ima pomembno vlogo družina. Sistem v Sloveniji sledi temu modelu ter torej poudarja vlogo države in obvezen sistem socialnih zavarovanj, skrb za stare ljudi pa je večinoma prepuščena družini. V državah socialnodemokratskega tipa je sistem zasnovan na univerzalnih pravicah vseh državljanov ter močni državi kot glavnemu akterju na vseh področjih zagotavljanja socialne varnosti in skrbi za stare.

V zadnjem obdobju prihaja na tem področju do pomembnih premikov, ki pa niso v vseh sistemih blaginje enako intenzivni. Obstaja obsežna literatura na področju sprememb sistemov blaginje, ki obravnava odzive in preoblikovanja sistemov blaginje glede na demografske izzive, širše družbene spremembe ter nova družbena tveganja ter tudi globalne in ekonomske

vplive, še posebej vpliv nedavne globalne gospodarske krize (Farnsworth and Irving, 2011; Schubert et al., 2016; Taylor-Gooby et al., 2017). Te spremembe so pogosto opredeljene kot sledenje paradigmi neoliberalizma, ki se nanaša na pospešeno privatizacijo, individualizacijo tveganj in odgovornosti za blaginjo, omejevanje države blaginje in varčevalne ukrepe ter poudarjeno selektivnost (Borosch et al., 2016; Mau, 2015; van Kersbergen et al., 2014; Taylor-Gooby, 2013; Taylor-Gooby et al., 2017). Sodobne spremembe na področju delitve odgovornosti za blaginjo med posameznimi akterji so pogosto usmerjene v umik države blaginje in naraščanje pomena drugih akterjev, in sicer trga, družine, skupnosti in civilne družbe. Steffen Mau (2015) tako pokaže na družbenostrukturne spremembe, podrobneje individualizacijo in marketizacijo, ki so privedle do splošnejšega sprejemanja neenakosti, ob povečevanju skepticizma do redistribucijskih mehanizmov v zadnjih 25 letih. Čeprav država blaginje še vedno upošteva starostna tveganja, opažamo zmanjševanje vloge pokojnin, ki jih zagotavlja država, še posebej glede na dejstvo, da so te nezmožne zagotoviti zadovoljivo socialno varnost in dostojen življenjski standard v starosti. Posledično se vloga trga in zasebnih starostnih pokojnin povečuje, kar lahko prizadene institucije kolektivne solidarnosti, kot so obstoječi pokojninski sistemi (Mau, 2015). Povečana vloga zasebnih sredstev in prihrankov tako še povečuje neenakosti med starejšimi.

Države, oz. širše režimi blaginje, se med seboj razlikujejo tudi glede na različne vloge posameznih akterjev pri razvijanju storitev za stare ljudi (glej Bettio and Plantenga 2004; Ganjour and Widmer, 2016; Haberkern and Szydlik, 2010; Kalmijn and Saraceno, 2008; Leitner, 2003; Österle, 2010; Pavolini and Ranci, 2008; Rummery and Fine, 2012; Daly, 2002; Chung et al., 2018). Mešana blaginja med državo, trgom, družino, skupnostjo in civilnodružbenimi organizacijami vključuje različne ravni familizacije in defamilizacije politik. Skandinavske države imajo že dolgo tradicijo močne defamilizacije, tudi kar zadeva oskrbo starih ljudi ter torej večji pomen vloge države in javnih storitev, v južnoevropskih državah in vzhodnoevropskih državah pa oskrba starih ljudi še vedno temelji predvsem na družini (Hank, 2007; Kalmijn and Saraceno, 2008; Litwin, 2009; Haberkern and Szydlik, 2010). Države Srednje in Vzhodne Evrope (CEE), kamor lahko uvrstimo tudi Slovenijo, tako zaostajajo za državami Severne in Zahodne Evrope, ki jih tako uvrščamo znotraj različnih skrbstvenih režimov (Bettio and Plantenga, 2004; Rummery and Fine, 2012; Österle, 2010; Kalmijn and Saraceno, 2008; Pavolini and Ranci, 2008). Naraščajoče potrebe po oskrbi (skupaj z vse večjimi proračunskimi omejitvami) evropske države rešujejo na različne načine, pogosto z umikom države blaginje in povečevanjem vloge trga v skrbi za stare, med drugim tudi z vključevanjem priseljencev kot delovne sile (npr. še posebej v Italiji) (Shutes and Chiatti, 2012; Pavolini and Ranci,

2008; Rummery and Fine, 2012; Deusdad et al., 2016). Tovrstne spremembe so spodbujane npr. s t.i. shemami »cash for care« oz. »denarni transfer za oskrbo« ter trendi privatizacije in deinstitucionalizacije (Ungerson, 2004; Da Roit et al., 2007; Pavolini and Ranci, 2008; Yeandle et al., 2012; Deusdad et al., 2016). Odnos med državo in družino znotraj blaginjskega trikotnika se spreminja tudi zaradi razširjenih varčevalnih ukrepov države blaginje in v mnogih državah je bil trend defamilizacije ustavljen. V nekaterih državah se je tako trend usmeril v refamilizacijo, npr. s subvencijami družinske oskrbe starih ljudi in omogočanjem individualne izbire (Eichler and Pfau-Effinger, 2009; Pavolini and Ranci, 2008).

V naslednjem delu se osredotočimo na Slovenijo ter predstavimo trende v organizaciji oskrbe starih ljudi ter spremembe na področju pokojninskega sistema, z vidika vloge posameznih akterjev v blaginjskem trikotniku.

Razvoj in spremembe sistemov medgeneracijske solidarnosti: oskrba in pokojninski sistem

Kot številne druge evropske države se tudi Slovenija sooča s staranjem prebivalstva. Slovenija ima tako imenovani »pay-as you go« pokojninski sistem, ki temelji na treh stebrih. Prvi osnovni pokojninski steber temelji na obveznem zavarovanju, drugi in tretji steber pa sta dopolnilna. Umeščena sta znotraj obveznega dodatnega pokojninskega zavarovanja (za posamezne poklice) ter prostovoljnega dodatnega zavarovanja. V Sloveniji je vsakokratna pokojninska reforma izpostavljena odmevnim javnim razpravam in prva večja pokojninska reforma je bila na referendumu leta 2011 zavržena. V letu 2012 je bila izpogajana in sprejeta druga obsežnejša pokojninska reforma, ki zvišuje upokojitveno starost ter krepi bonuse in maluse z namenom večje participacije starejših na trgu dela. Kljub temu da je v pokojninskem sistemu predvidena vloga trga in zasebnih varčevalnih shem, slednje ostajajo slabše razvite.

Kot ugotavlja Urad za makroekonomske analize in razvoj (UMAR, 2017), je reforma sicer upočasnila naraščanje števila upokojencev, vendar pa je za vzdržnost sistema ključna nadaljnja reforma sistema. Ekonomski položaj starih ljudi se je od leta 2001 poslabševal, pri tem je bila najbolj prizadeta populacija starih 75+ (Kump in Stropnik 2009; Stropnik et al., 2010), in stopnja tveganja revščine ostaja kljub manjšemu zmanjševanju nad povprečjem populacije in povprečjem EU (v letu 2016 je bila za Slovenijo 65+ 17,6, EU pa 14,6%) (Eurostat, 2018), pri čemer so najranljivejše ženske predvsem v starosti nad 65 let, ki živijo same (stopnja tveganja revščine za to skupino je bila v letu 2015 41,3%) (Trbanc et al., 2017). Po nastopu gospodarske krize in kasneje v letu 2012 so bili sprejeti številni varčevalni ukrepi, ki so zamrzili raven pokojnin, kar je poslabšalo finančni položaj in blaginjo starih

ljudi. Spremenjena socialna zakonodaja je tudi ukinila državne pokojnine, tj. obliko varne starosti, ki ni bila vezana na prispevke. Državne pokojnine so bile namreč kot univerzalna pravica namenjene tistim, ki niso bili upravičeni do pokojnin iz pokojninskega zavarovanja. Sedaj so ti odvisni od denarne socialne pomoči in varstvenega dodatka, ki je z reformo socialne zakonodaje postal socialni prejemek, kar je znatno (za 78%) zmanjšalo število njegovih prejemnikov, med prejemniki denarne socialne pomoči pa se rahlo povečuje delež starejših od 60 let (ki je bil 9,44% v letu 2016) (Trbanc et al., 2017). Nove spremembe zakona o socialnovarstvenih prejemkih, ki ukinja zaznambo na nepremičnine in vračilo prejetega varstvenega dodatka, bodo morda v prihodnje vodile v postopno povečanje prejemnikov tega prejemka med starejšimi.

V opisanem sistemu ima torej ključno vlogo država, temelji pa na medgeneracijski solidarnosti, kar je tudi v skladu z javnim mnenjem, da je država odgovorna za blaginjo in življenjski standard starejših (kar 87% je bilo po podatkih Evropske družboslovne raziskave (ESS) v letu 2008 takega mnenja, leta 2016 pa je ta delež nekoliko manjši, 83%) (ESS, 2008, 2016). Hkrati ima sistem tudi redistribucijsko vlogo (z npr. omejeno minimalno in maksimalno pokojnino), kar podpira tudi javno mnenje. Javnomnenjske raziskave tako kažejo, da so Slovenci naklonjeni redistribuciji na področju pokojnin, saj je skoraj polovica anketirancev menila, da morajo imeti tisti z nižjimi dohodki (tj. nižjimi plačami) enake ali celo višje pokojnine od tistih z višjimi dohodki (tj. višjimi plačami) (ESS 2008).

Na področju oskrbe starih ljudi je Slovenija med državami, ki spadajo v t.i. familializem oz. familializem 'by default' oz. nepodprti familializem, kar pomeni, da je oskrba tradicionalno v domeni skupnosti, natančneje družine, in brez večje finančne podpore države. Oskrba starih ljudi je tako še vedno predvsem v domeni družinskih članov in širših neformalnih omrežij (Hlebec et al., 2010; Hlebec et al., 2012). Pomembna vloga družine pri skrbi za stare družinske člane je podprta tudi s stališči večine Slovencev, saj jih 60% meni, da je skrb za ostarele družinske člane odgovornost njihovih otrok (Eurobarometer 2007), ta odgovornost je močnejše izražena kot pri povprečju EU (povprečje EU27 je bilo 48%). Pomembno vlogo v sistemu storitev oskrbe starih ljudi ima tudi država. Tako je institucionalna oskrba v Sloveniji dobro razvita in ima dolgo tradicijo (Nagode et al., 2004; Mali, 2008). Na tem področju pa lahko opazamo povečevanje pomena trga, saj je večji del novo nastalih domov za ostarele ponujen v okviru profitnih organizacij na trgu (Hlebec in Rakar, 2017). Na drugi strani pa so se skupnostne storitve, kot sta pomoč na domu in dnevno varstvo, začele razvijati šele po osamosvojitvi Slovenije, v obdobju tranzicije, in so še danes slabo razvite. Pokrivajo razmeroma majhen delež starejše populacije, finančna dostopnost tovrstnih storitev pa je kljub subvencijam države in občin še vedno problem (glej Nagode

et al., 2016; Filipovič Hrast et al., 2014). Te storitve spadajo v sistem javnih storitev, vendar pa lahko opazimo v času spremenjeno strukturo ponudnikov. V začetku razvoja teh storitev je prevladovala vloga centrov za socialno delo, v zadnjem obdobju pa vedno več občin sklepa koncesije s tržno naravnanimi zasebnimi ponudniki (Hlebec in Rakar, 2017; Nagode et al., 2016). Sprejemanje obsežnejšega zakona o dolgotrajni oskrbi poteka že več kot desetletje, trenutno je predlog zakona v javni razpravi, njegovo sprejetje pa še ni dorečeno.

Fleksibilnejše oblike oskrbe so še vedno slabo razvite in podpora neformalnim oskrbovalcem se počasi razvija, pri tem je pomembna vloga skupnosti oz. civilnodružbenih organizacij, ki delujejo v njej. Skupnostna vloga z vidika društev je izredno pomembna na področju socialne vključenosti in zmanjševanja osamljenosti, kot so npr. aktivnosti različnih lokalnih društev. Še posebej vidna je dejavnost ZDUS – društev upokojujencev Slovenije, in sicer npr. projekta Starejši za starejše¹. Civilnodružbene organizacije imajo tudi pomembno vlogo kot ponudniki različnih pristočasnih in drugih aktivnosti (npr. izobraževalnih, ki jih ponuja Ljudska univerza, razvoj številnih medgeneracijskih centrov in drugih). Lahko sklenemo, da čeprav je vloga skupnosti in torej civilnodružbenih organizacij manjša v okviru neposrednega zagotavljanja oskrbe, pa njena vloga kot ponudnika različnih programov za večanje kakovosti življenja starih ljudi narašča.

Metodologija

Podatki so bili zbrani v okviru mednarodnega projekta »Prihodnost države blaginje 'Evropa naših otrok'«. ² V projektu gre za poskus razumevanja stališč in pogledov ljudi na prihodnji razvoj države blaginje na podlagi metode demokratičnih oziroma deliberativnih forumov. Ti so inovativni metodološki instrument za proučevanje stališč ljudi do države blaginje, s poudarkom na pričakovanjih in z usmerjenostjo v prihodnost. Omogočajo raziskovalni pristop »od spodaj navzgor«, kar omogoča analizo procesa diskusije in potencialnega oblikovanja stališč, ki so tako obravnavana kot družbeni konstrukt na podlagi diskusij in ne kot neodvisna stališča posameznikov (Taylor-Gooby in dr., 2018a; Taylor-Gooby in dr., 2018b). Glavno vprašanje, postavljeno udeležencem demokratičnega foruma, je bilo: »Kaj naj bi bile prioritete slovenske vlade glede prejemkov in storitev čez 25 let, to je leta 2040?« Zanimala so nas torej pričakovanja v prihodnosti, kakšno

---

¹ Več o projektu dostopno na strani <http://www.zdus-zveza.si/starejsi-za-visjo-kakovost-zivljenja-doma>.

² Raziskovalni program št. (P5-0200) je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna ter NORFACE program Prihodnost države blaginje (št. 462-14-052, 2015–2018).

državo si ljudje želijo glede na njena različna področja in med njimi je tudi področje starosti in medgeneracijskih odnosov.

Demokratični forumi v Sloveniji so bili izvedeni 14. in 24. novembra 2015. Zasnovani so bili kot »mini javnost«, ki jo je predstavljalo 37 udeležencev, izbranih po različnih kriterijih, kot so spol, starost, status zaposlitve, politična usmeritev in etnična pripadnost.³ Demokratični forumi so bili izvedeni v skladu z osnovnimi načeli demokratične diskusije, vodila pa jih je moderatorka. Poleg splošne plenarne diskusije so bili udeleženci razdeljeni še v manjše skupine, po približno 12 udeležencev. Razdelitev v skupine ni bila naključna, temveč je ena izmed skupin poleg mešanih udeležencev vključevala vse brezposelne osebe, druga vse samozaposlene in tretja vse pripadnike etničnih manjšin v Sloveniji. S tem naj bi okrepili glas manjšinskih skupin, ki bi se ob enakomerni porazdelitvi lahko porazgubil. Delo v skupinah je bilo usmerjeno k oblikovanju končnih prioritiet države blaginje na različnih področjih, ki so bile nato kot skupne izglasovane na končni plenarni diskusiji.⁴

Udeleženci so bili sprva naprošeni, da izpostavijo najbolj žgoče probleme in ključne poudarke za prihodnji razvoj države blaginje. Med področji, ki so jih izbrali udeleženci, je bila tudi skrb za starejše, ki je bila obravnavana na prvem dnevu demokratičnega foruma. Diskusija na drugem dnevu demokratičnega foruma je bila zasnovana na tematikah, ki so jih vnaprej določili raziskovalci, med njimi je bilo tudi področje medgeneracijske solidarnosti. Za potrebe kvalitativne analize so bili podatki v obliki prepisov razprav demokratičnega foruma nadalje kodirani in analizirani v programu Nvivo, na podlagi pristopa analize vsebine (glej npr. Krippendorff, 2004). V okviru področja medgeneracijske solidarnosti je bil poseben poudarek namenjen analizi odgovornosti za skrb za stare ljudi glede pokojnin in njihove oskrbe (oblikovana je bila kodirna shema, ki je zajemala v literaturi opredeljene akterje blaginjskega trikotnika, tj. država, trg, civilnodružbene organizacije, skupnost, družina in posameznik, ter posamezne blaginjske sisteme in argumentacije zaslužnosti za pomoč in podporo, ki temeljijo na samo-interesu, potrebi, recipročnosti ali drugih argumentih)⁵.

Z namenom identifikacije morebitnih sprememb stališč udeležencev demokratičnih forumov v okviru možne deliberacije smo analizirali tudi

³ Rekrutacija udeležencev je potekala v dveh fazah: najprej so potencialni udeleženci izpolnili kontrolni vprašalnik na spletu. Povabilo k sodelovanju je bilo poslano 3857 osebam (v starosti od 18 do 70 let iz Osrednjeslovenske regije). V skladu s kriteriji rekrutacije, kot so spol, starost, status zaposlitve, politična orientacija in etnična pripadnost, je bilo po telefonu kontaktiranih 55 izprašanih, od teh jih je bilo izbranih 39, 37 pa se jih je udeležilo demokratičnega foruma v obeh dneh.

⁴ Glasovanje o skupnih prioritetah je potekalo na zaključni plenarni diskusiji. Udeleženci so glasovali za vsako izmed navedenih prioritiet posebej z dvigom zelenega kartona, če so prioriteto podpirali, in z dvigom rdečega kartona, če je niso podpirali.

⁵ Kode za odgovornost za starejše: skupnost/organizacije civilne družbe, državni/javni sektor, trg/zasebni sektor/delodajalci, družina, posameznik.

rezultate dveh anket med udeleženci, in sicer ene, izvedene pred izvedbo demokratičnega foruma, in druge po njem, ki so vključevale vprašanja iz raziskave ESS (ESS, 2008, 2016). Slednje smo v članku uporabili kot dodaten kontekst za razumevanje diskusij in argumentov.

Analiza argumentacij in pogledov ljudi na skrb za blaginjo starih ljudi

Za potrebe analize smo tematiko staranja in medgeneracijskih vprašanj razdelili na dva tematska sklopa: splošne poglede na medgeneracijsko solidarnost (kjer predstavimo ključne poglede na razvoj države blaginje v Sloveniji v razmerju do demografskih izzivov in vprašanj kakovosti življenja starih ljudi) ter podrobnejšo analizo vprašanja odgovornosti za blaginjo in kakovost življenja starih ljudi glede na vlogo posameznih akterjev, kjer smo ločili med državo, trgom in skupnostjo (družina in civilnodružbene organizacije).

Diskusija v demokratičnih forumih je v splošnem temeljila na dveh glavnih temah: pokojninah in oskrbi starejših. V obeh tematskih sklopih se je nanašala na kakovost življenja starih ljudi v Sloveniji, in sicer predvsem na finančne vidike, kot sta npr. višina pokojnin in (finančna) dostopnost storitev oskrbe starejših. Sledila so vprašanja, ki so se nanašala na problematiko socialne izključenosti starih ljudi, njihovih potreb po oskrbi, ter vprašanja, povezana s položajem starih ljudi na trgu delovne sile in stanovanjsko problematiko.

V splošnem prioritete države blaginje, ki so jih izpostavili udeleženci, jasno kažejo na zavedanje pomembnosti skrbi za blaginjo starih ljudi v prihodnosti, še posebej glede finančnih sredstev in tudi zagotavljanja storitev oskrbe za zagotovitev kakovostne starosti.

Splošni pogledi na medgeneracijsko solidarnost

Diskusija v demokratičnih forumih je potrdila močno medgeneracijsko solidarnost in prepoznavanje starih ljudi kot družbeno skupino, za katero moramo v družbi poskrbeti. Pri tem so prepoznani prispevek starih v družbi, njihovo preteklo delo in tudi prispevek v sistem blaginje.

Mi tako radi rečemo za te penzije: ampak saj ljudje so plačevali 40 let neke prispevke, pa naj dobijo. Jaz jih nisem, jaz sem mlada, pa jih še nisem nič plačala; zdaj so pa stari, nič penzije, jih bomo kar nekam vrgli, ker – kaj pa potem? Kaj bomo z vami, mi smo mladi, mi imamo stanovanje, družine, automobile. Ne, ne, to pa tudi ne, a veste ... (Udeleženka št. 70, ženska, 34 let)

Udeleženka je v svoji argumentaciji upravičenosti starih ljudi do pokojnin izpostavila etično dolžnost, da se jim njihov vložek povrne. Mladi, ki so vključeni na trg dela, imajo etično dolžnost skrbeti za starejše in tako jim tudi zagotovimo, da je njihov dolgoročni prispevek kot državljanov in davkoplačevalcev pri tem ovrednoten. Implicitno je v argumentaciji prisotna tudi kritika neoliberalnega razumevanja, da je vsak svoje sreče kovač, nasprotno udeleženka poudarja pomen medgeneracijske solidarnosti in recipročnosti.

V splošnem je pri vseh vprašanih skrbi za ostarele prevladovala diskusija, povezana s potrebo po zagotavljanju višjih pokojnin in posledično večjo kupno močjo starih ljudi, da bi lahko živeli dostojno življenje. Tovrstna, pretežno s finančnimi težavami starih ljudi povezana diskusija o njihovi kupni moči ter posledično problematika finančne dostopnosti storitev oskrbe jasno odseva slab finančni položaj starih ljudi, ki je v Sloveniji velik problem. Na to kažejo podatki o visoki stopnji revščine med starimi (še posebej med ženskami) (SURs, 2018).

V diskusijah je v splošnem prevladala na dolžnostih zasnovana etična zaveza skrbi za stare, kar je povezano s priznavanjem zaslužnosti oz. upravičenosti (*angl. deservigness*) starih do podpore na podlagi dveh kriterijev – recipročnosti (podpora so si zaslužili) in potrebe, kot ju definira WimVan Oorschot (2000).

Mislím, da v taki socialni državi, kakršna naj bi bila recimo Slovenija čez 40 let, zdaj ... oprostite, trem osebam iz tega omizja ... mi v bistvu govorimo o svoji prihodnosti. In ne bi smelo nikoli biti vprašanje zagotovljen dom. Hospic, ne vem, vrtec, karkoli. Skratka, če si aktiven 40 ali več let ali pa če nisi, zaradi svoje nezmožnosti dela, ono, tretje ... ampak vsak nekaj participira in je, toliko enega denarja se obrne, da dom danes ne bi smel biti problem. Pa je. In to mene skrbi. In, saj veste, nazadnje, kaj, letos, smo reševali tisti Hospic. Mislím, pa to je sramota ene države. To sploh ne bi smel biti problem, niti vprašanje. (Udeleženec št. 62, moški, 44 let)

Kot v prejšnjem citatu je tudi tu v ospredju na dolžnosti temelječa etika. V primerjavi s prvim citatom gre tu tovrstna etika še dlje in obtožuje državno politiko, ki se je vlada lahko sramuje, saj gre za splošno moralno dolžnost in vrednote v družbi, da se poskrbi za ranljive skupine.

Glede stališč do recipročnosti je pomembno izpostaviti, da je kot motiv za podporo medgeneracijski solidarnosti v diskusijah zaznati tudi »samo-interes«, kar številni avtorji izpostavljajo kot enega pomembnih temeljev za oblikovanje stališč do vloge države blaginje in do njenih posameznih sistemov (Chung in Meuleman, 2014, 2017; Goerres in Tepe, 2012). Udeleženci

so torej izrazili skrb za to, kaj se bo zgodilo, ko bodo sami nekoč stari, in zato izpostavijo potrebo po medgeneracijski solidarnosti v sedanjosti, da bo tako obstajala tudi v prihodnosti.

Tako da, dejansko, saj to se pač vse vrti. In mladi bodo enkrat stari in se tako stalno obrača, in če pač zdaj ne moremo poskrbeti za te starejše ljudi, kaj bo takrat, ko bom jaz star, kako bo, kako bodo potem za mene poskrbeli, če bodo. Če bo sploh kdo. (Udeleženec št. 51, moški, 27 let)

Iz diskusije je razvidno, da so ljudje v splošnem nezadovoljni z življenjskim standardom starih ljudi v Sloveniji. Implicitno je iz argumentacije vidno splošno prepričanje, da mnogo ostarelih živi na meji revščine in da to pomeni grožnjo prihodnjim generacijam starih. To je izziv za organizacijo celotnega pokojninskega sistema kot »pay as you go« z visoko stopnjo odvisnosti od medgeneracijske pogodbe za podporo sistemu.

Izpostaviti velja tudi odsotnost medgeneracijskega konflikta pri odnosu do trga dela, kjer kljub podaljševanju delovne dobe (zaradi povečevanja vzdržnosti pokojninskega sistema) udeleženci niso izrazili negativnih stališč, saj je diskusija potekala predvsem v okviru pozitivnih učinkov medgeneracijskega prenosa znanja.

Pa ne tako, da bi v bistvu odžirali delo mlajšim, ampak ni priložnosti, da prenašajo svoje bogato znanje na mlajše. Ker jih pač enostavno ljudje odrežejo – pojdi v penzijo, adijo, greš, in potem se znanje izgubi, ker nimajo nobene možnosti prenesti tega znanja. (Udeleženka št. 84, ženska, 36 let)

Starejših ne smemo potisniti v kot, ne na rob, še zmeraj jih lahko aktivno vključimo, saj to smo se že prej pogovarjali, da v bistvu en takšen starejši z veliko izkušnjami lahko marsikaj zna in pripomore. (Udeleženka št. 58, ženska, 49 let)

Odgovornost za blaginjo in kakovost življenja starih ljudi

Glavno vprašanje, ki smo si ga zastavili v članku, je, kako ljudje zaznavajo odgovornost za pokojnine in oskrbo starih ljudi v okviru mešane blaginje in pri tem vloge različnih akterjev, kot so država, trg, družina in skupnost, v prihodnje. Glede odgovornosti za skrb za stare je bila v diskusijah poudarjena predvsem vloga države in udeleženci so se v splošnem strinjali, da je država tista, ki mora zagotoviti dostojen življenjski standard za stare ljudi.

Država bi morala poskrbeti za invalidne, za bolne, predvsem za te, za starejše, ker za mlade še lahko rečemo: lahko bi delal, pa noče za minimalca. Ampak res za starejše – v tem delu bi morala, hendikepirane tako in drugače, invalide, psihično, gibalno ovirane, za to, bom rekla, najranljivejšo skupino ljudi, tukaj bi morala država ... (Udeleženka št. 88, ženska, 43 let)

... vloga države tukaj v vsem tem, pri tej skrbi za starejše, bi bila tudi, kot da je država neke vrste garant, da se v bistvu zagarantira tem starejšim oziroma upokojujencem neka dostojna pokojnina. (Udeleženec št. 50, moški, 35 let)

V splošnem je bila država videna kot tista, ki mora zagotoviti osnovno socialno varnost, zagotoviti oskrbo za starejše (v obliki storitev) in tudi finančno (v obliki prejemkov, subvencij). Izpostavljene so bile tudi druge pomembne vloge države, in sicer kot poroka, tj. tistega, ki jamči za varno starost (kot je vidno iz zgornjega citata), organizatorja (storitev, sistemov, vloge drugih akterjev), sofinancerja in redistributorja (za zagotovitev manjših neenakosti). Takšno razumevanje države je v Sloveniji močno prisotno in kaže na pomembno vlogo, ki je pripisana državi pri zagotavljanju varne in kakovostne starosti.

Posledično tudi udeleženci niso razmišljali o večji vlogi trga, ni pa bilo tudi tržno usmerjene argumentacije, da je vsak sam odgovoren za svoje življenje. Pri odnosu do individualne odgovornosti so bila mnenja ljudi najbolj različna, saj so nekateri poudarjali pomen individualne odgovornosti, drugim pa se je zdelo sporna (z vidika zmožnosti posameznikov). Tako je bilo individualno varčevanje za starost videno kot ena izmed možnih rešitev za prihodnost pokojninskega sistema v Sloveniji in so jo udeleženci predlagali tudi kot eno od prioritet, pri končnem glasovanju pa glede na število glasov ni dobila širše podpore in je eden izmed predlogov, pri katerem so bila mnenja med udeleženci zelo različna (16 da, 21 ne).

Eno je tisto, govorili smo o pokojnini, ki jo da država. Eno je pa neko dodatno pokojninsko zavarovanje, ki jih nekateri v te pokojninske stebre vplačujejo, ali pa neko varčevanje, naložbeno ali pa nekaj – to si privoščijo tisti, ki imajo dovolj visoke dohodke. In pač tisti bo še iz tega imel dodatno ... črpano. (Udeleženec št. 58, moški, 36 let)

Kot izhaja iz zgornjega citata, so bili individualni prihranki omejeni le kot možnost za premožnejše. Diskusija se je razvila v okviru vprašanja, ali bi bili ljudje sami dovolj odgovorni glede varčevanja za starost ali pa bi se tako le povečale revščina in neenakosti v starosti, kar spet odraža visoko podporo enakosti v slovenski družbi.

Vloga države je bila poudarjena pri zagotavljanju primernega življenjskega standarda za stare ljudi in tudi pri zmanjševanju neenakosti ob redistribuciji. Primernost pokojnin in primernost življenjskega standarda za starejše sta bili najpomembnejši temi diskusij v Sloveniji. V tem kontekstu so bile teme, kot sta redistribucija sredstev in določitev minimalne in maksimalne pokojnine, še posebej pa dvig minimalne pokojnine za zagotovitev dostojnega življenja, v središču diskusije demokratičnega foruma. Država mora tako imeti močno vlogo pri redistribuciji in pogosto so bile omenjene tudi enake pokojnine za vse.

Mogoče še najboljše za vse enake, za normalno življenje. Tudi star človek mora živeti. (Udeleženka št. 81, ženska, 59 let)

Ali pač penzjon naj bo za vsakega jurja. (Udeleženec št. 62, moški, 44 let)

Jaz bi raje tako rekla: zakaj tisti, ki imajo več, ki so že šli dosti v penzijo, recimo imajo tisoč, ti imajo pa štiristo ali pa petsto. Tistim vzeti, pa enako vsem dati, pa fertik. (Udeleženka št. 82, ženska, 44 let)

774

Zato bi rekla osemsto vsaj, bom rekla, za neko dostojno življenje, ker ta upokojenec ki bo prejel osemsto evrov, bo imel dostojno življenje, bo lahko zapravljjal, s tem bo obogatil tudi gospodarstvo, Tisti, ki bo pa recimo ... če bo nekje ena lestvica, bi morala vseeno biti, ampak minimalno nekje ... ne more biti štiristo petdeset, ker mi smo dejansko revna država, definitivno. Je potrebna ena meja. Tudi recimo tisto višjo, dva tisoč petsto, kot ste rekli, a ne, saj to ... Saj en upokojenec ne rabi toliko, veste, ja ne. Ne rabi toliko. Upokojenci ne rabijo toliko denarja. (Udeleženka št. 81, ženska, 59 let)

Kljub temu da so nekateri udeleženci močno zagovarjali izenačitev pokojnin, se je ob tem vprašanju pojavilo tudi nestrinjanje, kar se je odrazilo tudi v majhni podpori temu predlogu pri glasovanju o prioritetah ob koncu foruma (kljub temu pa je ta prioriteta prejela 14 glasov, kar pomeni več kot tretjino udeležencev). Nekaj nestrinjanja med udeleženci je bilo tudi glede tega, kako visoka naj bo minimalna pokojnina.

Zajamčeno najnižjo pokojnino. Pod to ne bi smelo iti, petsto ali šeststo bi morala biti najnižja pokojnina. Tudi če si imel manj let pa manjšo plačo. Moraš imeti eno dostojno. (Udeleženka št. 82, ženska, 44 let)

Ne, pokojnine vsem enako. Samo toliko, da ti pokrije vsaj dom. (Udeleženec št. 55, moški, 44 let)

Argumenti za minimalno pokojnino in izenačitev pokojnin so bili najpogosteje povezani s potrebami starih ljudi in tudi z življenjskimi stroški, še posebej stroški oskrbe.

Odgovornost družinskih članov je bila v Sloveniji v okviru diskusij prepoznana kot pomembna. Utemeljena je bila kot družbena vrednota in kot del recipročnosti med generacijami, tudi kot zakonska obveza. Pri tem so bile izpostavljene tudi omejitve odgovornosti družine, saj je za mnoge otroke težko skrbeti za svoje starše, glede na trenutne razmere na trgu dela in zahtevnosti delovnega okolja. Posamezniki so torej vlogo družine prepoznali kot pomembno, vendar pa so hkrati poudarili njene omejitve, tako finančne kot časovne, pri zagotavljanju skrbi in blaginje za stare ljudi v prihodnje.

Vi ste sicer rekli, se opravičujem, da ne bi imeli bremena otrok, jaz pa tudi malo drugače razmišljam, da bi tudi otroci morali nazaj vračati starejšim in staršem, danes je že v zakonu ... (Udeleženec št. 83, moški, 45 let)

Treba je tako poskrbeti, da se ne bo otrok obremenjevalo z njihovo starostjo, pa če ne bojo mogli zase skrbeti, da bojo lahko šli lahko v dom, pa naj država financira. (Udeleženec št. 87, moški, 52 let)

Skupnost je bila v diskusijah redkeje omenjena, njena vloga je bila videna predvsem kot pomemben vir za vključevanje starih ljudi v družbo. Poudarjena je bila vloga prostovoljcev pri zagotavljanju pomoči starim in preprečevanju njihove socialne izključenosti, kot je vidno iz spodnjega citata. S tem se zdi, da so udeleženci izhajali predvsem iz obstoječe vloge, ki jo ima skupnost v Sloveniji, kot je bila predstavljena v uvodu, in slednjo sprejemajo, ne vidijo pa njene razširitve ali izrazitega povečanja.

Potem da bi se za starejše pripravilo neke programe, da bi se jih bolj socialno vključevalo. Da bi imeli občutek, da se nekdo briga za njih; s pomočjo prostovoljcev ali pa nekih novih služb, ki bi jih organizirala tudi javna dela, novi poklici, ki ne bi bili samo asistenti za invalide, ampak na splošno za starejše ljudi, da bi obiskovali, da se ne bi počutili izključene iz družbe. (Udeleženka št. 82, ženska, 44 let)

Če povzamemo, so udeleženci v Sloveniji zelo malo razpravljali o vlogi trga, ravno nasprotno temu, kar lahko zasledimo v literaturi kot enega pomembnih trendov razvoja države blaginje (npr. Mau, 2015). V splošnem v Sloveniji ljudje še vedno zaznavajo državo kot najodgovornejšo za zagotavljanje blaginje in kakovosti življenja starih ljudi, tako glede pokojnin kot storitve za stare ljudi. Individualna odgovornost je bila predvsem obravnavana

kot odgovornost plačevanja prispevkov v pokojninsko blagajno/sklade, država pa naj bi bila odgovorna za njihovo upravljanje. Individualna odgovornost v navezavi na vprašanja oskrbe za stare ljudi, npr. pomembnost aktivnega staranja, ni bila del diskusij. Ljudje v manjši meri zaznavajo skrb za starejše kot odgovornost skupnosti/civilne družbe, in čeprav je bila medgeneracijska družinska solidarnost izražena kot nesporna temeljna vrednota, so udeleženci vendarle izpostavili tudi njene omejitve.

Sklep

Spremembe v sodobnih sistemih blaginje so zaradi demografskih in drugih pritiskov pogosto usmerjene v večjo liberalizacijo, večjo posameznikovo odgovornost za blaginjo in večjo vlogo trga in skupnosti ter zmanjšanje vloge države (Borosch et al., 2016; Mau, 2015; van Kersbergen et al., 2014; Taylor-Gooby, 2013; Taylor-Gooby et al., 2017). V Sloveniji glede na opisani sistem blaginje lahko za zdaj trdimo, da ima država izrazito močno vlogo, predvsem v okviru pokojninskega sistema, manj pa sicer na področju oskrbe ostarelih, kjer prevladuje vloga družinske medgeneracijske solidarnosti. Vendar pa je na vseh področjih opazen trend k povečani vlogi posameznika in trga za kakovost življenja (npr. ukinitve državnih pokojnin, večanje vloge tržnih akterjev kot ponudnikov storitev dolgotrajne oskrbe). Namena članka je bil raziskati poglede ljudi na medgeneracijsko solidarnost ter delitev odgovornosti med posamezniki oz. starejšimi samimi, družino in širšo skupnostjo, trgom ter državo pri zagotavljanju kakovostne starosti v prihodnje.

Analiza diskusije demokratičnih forumov je pokazala, da ljudje močno podpirajo medgeneracijsko solidarnost. Pri tem ohranja primarno vlogo država, odgovornost ter vloga trga in posameznika pa sta bili precej bolj v ozadju razprave. Glavni poudarek v diskusiji je bil, da bi morala država narediti več za stare ljudi, argumenti so bili najpogosteje povezani z vprašanjem odgovornosti na etični podlagi in na podlagi načela recipročnosti. Najpomembnejša prioriteta je bila zvišanje pokojnin. To lahko povežemo s sedanjim stanjem visoke stopnje revščine med starejšimi in z na splošno nizkimi pokojninami. V povezavi s slabim finančnim položajem starih ljudi sta bila v forumih močno poudarjeni skrb za zagotavljanje kakovostne in dostopne oskrbe, predvsem institucionalne, ki ima v Sloveniji dolgo tradicijo (glej Mali, 2008), ter vloga države pri subvencioniranju oskrbe ter tudi razvijanju boljše oskrbe na domu in skupnostnih storitev.

Ugotovitve demokratičnih forumov so v skladu s pričakovanji, ki izhajajo iz podatkov mednarodnih raziskav stališč (glej ESS 2008, 2016) ter tudi z odgovori v anketni raziskavi pred demokratičnim forumom in po njem. Udeleženci so videli močno odgovornost države na vseh obravnavanih

področjih, menijo, da je država najodgovornejša in najpomembnejši akter v zagotavljanju blaginje starih ljudi. Pri podatkih ankete o stališčih udeležencev pred demokratičnim forumom in po njem do odgovornosti države za življenjski standard starih je bilo celo zaznati rahel dvig (pri vprašanju odgovornosti države za življenjski standard na lestvici od 0 do 10 je bilo povprečje pred forumom 8,63 in povprečje po izvedenem forumu 8,84).⁶ Podobno se je pri strinjanju s tem, ali naj država porabi več denarja za zagotovitev primerne življenjskega standarda za starejše, delež tistih, ki se s tem strinjajo, povečal za 13 %, in sicer na 84 %. To kaže na vsaj kratkoročni učinek diskusij v okviru demokratičnih forumov na povečanje zavedanja, kako pomembno je zagotavljanje blaginje starih ljudi, hkrati pa je namenjen še večji poudarek vlogi države pri zagotavljanju njihove blaginje.

Poudariti velja, da, morda presenetljivo, udeleženci niso bili zaskrbljeni glede finančne vzdržnosti sistema blaginje v prihodnosti, temveč so poudarili, da država blaginje ne naredi dovolj za blaginjo starih ljudi ali pa da sredstev ne razporeja po načelu enakosti za vse. Diskusija tako ni vključevala razprave o omejevanju sredstev in storitev države blaginje, kar kaže na to, da udeleženci niso bili zaskrbljeni glede finančne vzdržnosti sistema in tega niso zaznali kot problem v prihodnosti, kar je zanimivo glede na splošen diskurz o problemu vzdržnosti teh sistemov (glej npr. Taylor-Gooby et al. 2018a). Diskusija je v skladu s podatki ankete, ki kažejo, da so bili udeleženci glede vzdržnosti pokojninskega sistema in s tem povezane višine pokojnin razmeroma optimistični, saj jih je bilo le manj kot polovica (45,7 %) mnenja, da si v prihodnosti ne bomo morali privoščiti sedanje ravni pokojnin.

V navezavi na blaginjski trikotnik udeleženci torej vidijo državo kot glavnega akterja na tem področju, manjša pa je vloga drugih dveh – tj. trga in skupnosti. Vloga skupnosti je bila prepoznana predvsem v skladu z njeno obstoječo vlogo, torej zmanjšanja osamljenosti starejših in njihove socialne izključenosti, ni pa bila videna kot pomemben nov akter pomoči in podpore, ki bi potencialno lahko zavzemal prazen prostor, ki bo nastal ob povečanih potrebah zaradi intenzivnega staranja prebivalstva. Predvsem je bila torej poudarjena njena dopolnilna funkcija k vlogi države. V del skupnosti spadajo civilnodružbene organizacije in družina. Slednja je bila ponekod omenjena, vendar pa so bile hkrati poudarjene njene omejitve pri zagotavljanju oskrbe.

Zanimivo je tudi, da v okviru diskusije vloga trga skoraj ni bila omenjena. Vloga trga in individualizacija tveganj nista bili videni kot rešitvi v prihodnje. Čeprav je bilo spodbujanje individualnega varčevanja za vzdržnost pokojninskega sistema predlagano kot ena izmed prioritet v prihodnosti, ta

⁶ Vprašanje je bilo vzeto iz ESS 2008 in udeleženci so označili odgovornost države na lestvici od 0 (država naj sploh ne bi bila odgovorna) do 10 (država naj bi bila odgovorna v celoti).

ni dobila podpore udeležencev pri glasovanju. Zanimivo je tudi, da ni bila izražena skrb za vzdržnost javnega sistema, ki jo je bilo veliko bolj opaziti v drugih državah, kjer je bil demokratični forum izveden, še posebej v Veliki Britaniji (Taylor-Gooby et al., 2018b).

Diskusija je bila gotovo deloma opredeljena s kontekstom, predvsem s poudarkom na izhodiščnem vprašanju o vlogi države, kar je gotovo delovalo kot pomembna usmeritev. Vendar slednjega vseeno ne vidimo kot preveliko omejitev in usmerjanje razmišljanja k veliki vlogi države (ki se je sicer izkazala kot pomembna v Sloveniji), saj je podobna usmeritev v drugih državah pokazala tudi nasproten odziv, torej zavedanje omejitev države in poudarjanje drugih akterjev (glej npr. Chung in dr., 2018). Poleg tega je težko opredeliti tudi to, kako skupinska diskusija vpliva na družbeno bolj zaželeno odgovore; to bi bilo zagotovo treba v prihodnje podrobneje analizirati in slediti potencialno manj zaželenim mnenjem in odzivom nanje v okviru diskusije v demokratičnih forumih, kar pa je presegalo omejitve pričujočega članka.

Lahko ugotovimo, da je analizirana diskusija demokratičnega foruma vpeta v značilnosti slovenskega sistema blaginje ter položaja starih ljudi znotraj tega. Diskusijo moramo razumeti v kontekstu predvsem tudi dohodkovnega položaja ostarelih, kar se jasno odraža v stališčih in pričakovanjih slovenskih državljanov glede prihodnjega razvoja države blaginje. V diskusiji so udeleženci pokazali razmeroma visoko podporo redistributivni državi blaginje, ki naj poskrbi za potrebe najranljivejših ter za vzdrževanje nizke stopnje družbene neenakosti. Hkrati pa kaže na razmeroma nizko podporo potencialni uvedbi tržnih rešitev, kjer se je odpor izrazil predvsem na podlagi dvoma o (finančni) dostopnosti (npr. storitve oskrbe) kot tudi z vidika večanja neenakosti (kot negativne posledice individualnega varčevanja za starost).

Metoda demokratičnih forumov se je pokazala kot bogat vir informacij o načinu razmišljanja o sistemu blaginje, predstavljanju pogledov udeležencev in njihovem argumentiranju. Čeprav podatki, zbrani v okviru metode demokratičnih forumov, niso reprezentativni, pa omogočajo relevanten vpogled v stališča ljudi in načine njihove argumentacije, česar ne morejo zaobjeti vnaprej definirane kvantitativne raziskave stališč (Taylor-Gooby in dr., 2018b) in lahko pomembno dopolnijo kvantitativne podatke. Ugotovitve članka večinoma potrjujejo ugotovitve raziskav stališč (ESS 2008, 2016), hkrati pa pokažejo, kako ljudje uokvirijo vlogo posameznih akterjev, kakšna je njihova argumentacija in uporaba informacij, ter s tem prikažejo kompleksnejšo sliko o pogledih ljudi na vlogo države in drugih akterjev v obstoječem in zaželenem sistemu blaginje v prihodnje.

LITERATURA

- Albertini Marco, Kohli Martin, Vogel Claudia (2007): Intergenerational transfers of time and money in European families: common patterns different regimes? *J Eur Soc Pol* 17: 319–334.
- Beland, Daniel (2005): Ideas and Social Policy: An Institutionalist Perspective. *Social Policy & Administration*, 39 (1): 1–18.
- Bettio, Francesca in J. Platenga (2004): Comparing Care Regimes in Europe. *Feminist Economics* 10 (1): 85–113.
- Bonoli, Giuliano. in Bruno Palier (2013): When past Reforms Open New Opportunities: Comparing Old-age Insurance Reforms in Bismarckian Welfare Systems. *Social Policy & Administration*, 41 (6): 555–573.
- Borosch, Nicolas, Johanna Kuhlmann in Sonja Blum (2016): Opening up opportunities and risks? Retrenchment, targeting and activation as main trends of recent welfare state reforms across Europe. V: K. Schubert, P. de Villota, in J. Kuhlmann (ur.), *Challenges to European Welfare Systems*, Springer Publishing.
- Boudiny, Kim (2013): 'Active ageing': from empty rhetoric to effective policy tool. *Ageing and Society*, 33 (6): 1077–1098.
- Busemeyer, Marius R., Goerres, Achim in Simon Weschle (2009): Attitudes towards redistributive spending in an era of demographic ageing: the rival pressures from age and income in 14 OECD countries. *Journal of European Social Policy* 19 (3): 195–212.
- Chung, Heejung, Filipovič Hrast, Maša in Tatjana Rakar (2018): The provision of care – whose responsibility and why? V: Taylor-Gooby, P. in Leruth, B. (ur.), *Attitudes, Aspirations and Welfare*, Hampshire: Palgrave Macmillan, 183–214.
- Chung, Heejung in Meuleman, Bart (2014): Support for Government Intervention in Child Care across European Countries. V: M. León (ur.), *The Transformation of Care in European Societies*, 104–133. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Chung, Heejung in Meuleman, Bart (2017): 'European parents' attitudes towards public childcare provision: the role of current provisions, interests and ideologies'. *European Societies* 19 (1): 49–68.
- Daly, Mary (2002): Care as a Good for Social Policy. *Journal of Social Policy* 31 (2): 251–270.
- Da Roit, Barbara, Le Bihan, Blanche in August Osterle (2007): Long-term Care Policies in Italy, Austria and France: Variations in Cash-for-Care Schemes. *Social Policy & Administration* 41 (6): 653–671.
- Deusdad, Blanca A., Pace Charles in Anttonen Anneli (2016): Facing challenges in the development of long-term care for older people in Europe in the context of economic crisis. *Journal of social service research*, 42 (2): 144–150.
- Ebbinghaus, Bernhard in Dirk Hofacker (2013): Reversing Early Retirement in Advanced Welfare Economies: A Paradigm Shift to Overcome Push and Pull Factors. *Comparative Population Studies*, 38 (4): 807–840.
- Eichler, Melanie in Birgit Pfau-Effinger (2009): The 'Consumer Principle' in the Care of Elderly People: Free Choice and Actual Choice in the German Welfare State. *Social Policy & Administration*, 43 (6): 617–633.
- Farnsworth, Kevin in Zoe Irving (2011): Responding to challenges: some conclu-

- ding remarks on welfare futures in changed circumstances. V: K. Farnsworth in Z. Irving (ur.), *Social policy in challenging times. Economic crisis and welfare systems*, 271–278. Bristol: The policy press.
- Filipovič Hrast, Maša, Hlebec, Valentina, Knežević Hočevar, Duška, Černič Istenič, Majda, Kavčič, Matic, Jelenc-Krašovec, Sabina, Kump, Sonja, in Mali, Jana (2014): *Oskrba starejših v skupnosti: dejavnosti, akterji in predstave*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ganjour, Olga in Eric D. Widmer (2016): *Patterns of family salience and welfare state regimes: sociability practices and support norms in a comparative perspective*. *European Societies* 18 (3): 201–220.
- Goerres, Achim in Markus Tepe (2012): *Doing It for the Kids? The Determinants of Attitudes towards Public Childcare in Unified Germany*. *Journal of Social Policy* 41 (2): 349–372.
- Haber kern, Klaus in Marc Szydlik (2010): *State care provision, societal opinion and children's care of older parents in 11 European countries*. *Ageing & Society* 30: 299–323.
- Hlebec, Valentina, Matic Kavčič, Maša Filipovič-Hrast, Andreja Vezovnik in Martina Trbanc (2010): *Samo da bo denar in zdravje: življenje starih revnih ljudi*, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Hlebec, Valentina, Maša Filipovič-Hrast, Sonja Kump, Sabina Jelenc Krašovec, Majda Pahor in Barbara Domanjko (2012): *Medgeneracijska solidarnost v Sloveniji*, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Hlebec, Valentina in Rakar Tatjana (2017): *Aging policies in Slovenia: Before and After "Austerity"*, V: Tomczyk, Łukasz in Klimczuk, Andrzej (ur.), *Selected Contemporary Challenges of Ageing Policy*, 27–52. Kraków: Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie.
- Hvalič Touzery, Simona (2007): *Tukaj smo! Opazite naše delo! Pomagajte nam! Raziskava o oskrbi starega človeka v družini*. *Kakovostna starost* 10 (2): 4–27.
- Hvalič Touzery, Simona. (2009): *Družinska oskrba bolnih starih družinskih članov*. V: Hlebec, V. (ur.): *Starejši ljudje v družbi sprememb*. Maribor: Aristej.
- Kalmijn, Matthijs in Chiara Saraceno (2008): *A comparative perspective on intergenerational support. Responsiveness to parental needs in individualistic and familialistic countries*. *European societies* 10 (3): 479–508.
- Karsten, Hank (2007): *Proximity and Contacts between Older Parents and Their Children: A European Comparison*. *Journal of Marriage and Family* 69 (1): 157–173.
- Krippendorff, Klaus (2004): *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Kohli Martin in Albertini Marco (2007): *The Generational Contract in the Family: Explaining Regime Differences in Financial Transfers from Parents to Children in Europe*. Universitat Pompeu Fabra, Barcelona.
- Kump, Nataša in Nada Stropnik (2009): *Socialno-ekonomski položaj starejšega prebivalstva*. V: Hlebec, V. (ur.): *Starejši ljudje v družbi sprememb*, Maribor: Aristej.
- Leitner, Sigrid (2003): *Varieties of familialism*. *European Societies* 5: 353–375.

- Litwin, Howard (2009): Social networks and well-being: a comparison of older people in Mediterranean and non-Mediterranean countries. *Journal of Gerontology Series B* 65 (5): 599–608.
- Mali, Jana (2008): *Od hiralnic do domov za stare ljudi*, Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Mau, Steffen (2015): *Inequality, marketization and the majority class: why did the European middle classes accept neo-liberalism?* Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
- Moffatt, Suzanne, Paul Higgs, Kirstein Rummery in Ian Rees Jones (2011): Choice, consumerism and devolution: growing old in the welfare state(s) of Scotland, Wales and England. *Ageing & Society*, 32 (5): 1–22.
- Nagode, Mateja, Zinka Kolarič in Valentina Hlebec (2004): Delovanje in vrednote nje varovalno alarmnega sistema za starostnike, *Kakovostna starost* 7 (1): 21–34.
- Nagode, Mateja, Lebar, Lea, Kovač, Nadja in Vidrih Nejc (2016): *Izvajanje pomoči na domu. Analiza stanja v letu 2015*. Ljubljana: IRSSV.
- Osterle, August. (2010): Long-term Care in Central and South-Eastern Europe: Challenges and Perspectives in Addressing a “New” Social Risk. *Social Policy & Administration*. 44 (4): 461–480.
- Pavolini, Emmanuele and Costanzo Ranci (2008): Restructuring the welfare state: reforms in long-term care in Western European countries. *Journal of European Social Policy*, 18 (3): 246–259.
- Rummery, Kirstein in Michael Fine (2012): Care: A Critical Review of Theory, Policy and Practice. *Social Policy & Administration*. 46 (3): 321–343.
- Rus, Veljko in Niko Toš (2005): *Vrednote Slovencev in Evropejcev*, Ljubljana: FDV.
- Saraceno, Chiara. (ur.) (2008): *Families, Ageing and Social Policy: Intergenerational Solidarity in European Welfare States*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Schubert, Klaus, Paloma de Villota in Johanna Kuhlmann (ur.) (2016): *Challenges to European Welfare Systems* Springer Publishing.
- Shutes, Isabel in Carlos Chiatti (2012): Migrant labour and the marketisation of care for older people: The employment of migrant care workers by families and service providers. *Journal of European Social Policy*, 22 (4): 392–405.
- Stropnik, Nada, Nataša Kump, Maša Filipovič Hrast, Valentina Hlebec, Andreja Vezovnik in Matic Kavčič (2010): *Revščina in materialna deprivacija starejšega prebivalstva: projekt v okviru Ciljnega raziskovalnega programa Konkurenčnost Slovenije 2006–2013 v letu 2006*. Ljubljana: Inštitut za ekonomska raziskovanja.
- Svallfors, Stefan (2010): Public Attitudes. V: Castles, Francis. G., Leibfried, Stephan, Lewis, Jane, Obinger, Herbert in Christopher Pierson (ur.): *The Oxford Handbook of the Welfare State*, 241–251. Oxford: Oxford University Press.
- Svallfors, Stefan (2012): *Welfare attitudes in Europe: Topline Results from Round 4 of the European Social Survey, ESS Topline Results Series issue 2*. Dostopno prek www.europeansocailsurvey.org, 8. 4. 2015.
- Taylor-Gooby, Peter (2004): *New Risks, New Welfare: The Transformation of the European Welfare State*. Oxford; New York: Oxford University Press.

- Taylor-Gooby, Peter (2013). *The Double Crisis of the Welfare State and What We Can Do About It*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Taylor-Gooby, Peter, Benjamin Leruth in Heejung Chung (ur.) (2017): *After Austerity: Welfare State Transformation in Europe after the Great Recession*. Oxford: Oxford University Press.
- Taylor-Gooby, Peter, Heejung Chung in Benjamin Leruth (ur.) (2018a): *Attitudes. Aspirations and Welfare*, Palgrave Macmillan.
- Taylor-Gooby, Peter, Heejung Chung in Benjamin Leruth (2018b): *The Contribution of Deliberative Forums to Studying Welfare State Attitudes – a United Kingdom Study*. *Social Policy & Administration*, 52: 914–927.
- Tepe, Markus in Pieter Vanhuyse (2010): *Elderly bias, new social risk and social spending: change and timing in eight programmes across four worlds of welfare, 1980–2003*. *Journal of European Social Policy* 20 (3): 217–234.
- Trbanc, Martina, Simona Smolej Jež, Polona Dremelj, Tamara Narat in Barbara Kobal Tomc (2017): *Socialni položaj v Sloveniji 2015–2016, končno poročilo*. Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo, Ljubljana.
- Ungerson, Clare (2004): *Whose empowerment and independence? A cross-national perspective on 'cash for care' schemes*. *Ageing & Society*, 24: 189–212.
- Van Kersbergen, Kees, Barbara Vis in Anton Hemerijck (2014): *The Great Recession and Welfare State Reform: Is Retrenchment Really the Only Game Left in Town?* *Social Policy & Administration* 48 (7): 883–904.
- Van Oorschot, Wim (2000): *Who should get what, and why? On deservingness criteria and the conditionality of solidarity among the public*. *Policy and Politics*, 28 (1) 33–48.
- Yeandle, Sue, Teepo Kroger in Bettina Cass (2012): *Voice and choice for users and carers? Developments in patterns of care for older people in Australia, England and Finland*. *Journal of European Social Policy* 22 (4): 432–445.

VIRI

- Eurostat (2018): *Database*. Dostopno prek <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>, 2. 7. 2018.
- ESS (2008): *Evropska družboslovna raziskava. Pregled in primerjava rezultatov. Slovensko javno mnenje 2014–2019*. Ljubljana: FDV, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij.
- ESS (2016): *Evropska družboslovna raziskava. Pregled in primerjava rezultatov. Slovensko javno mnenje 2014–2019*. Ljubljana: FDV, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij.
- SURS (2018): *Dostopni podatki Dohodek, revščina in socialna izključenost*. Dostopno prek <http://www.stat.si/StatWeb/Field/Index/10/39>, 6. 7. 2018.
- UMAR (2015): *Ekonomski izzivi 2015*. Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj. Dostopno prek http://www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/publikacije/izzivi/2015/EI_2015-splet.pdf, 5. 5. 2017.
- UMAR (2017): *Development report. Indicators of Slovenia's development*. Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj. Dostopno prek http://www.umar.gov.si/en/publications/development-report/?no_cache=1, 5. 5. 2018.